

factors of semantic space which describe and differentiate the ideas of young people concerning psychological features of a typical person involved in political activity are selected. These factors were named egocentrism, goal-setting, conformism. The roles-prototypes of subjects of political activity are evaluated.

Key words: social presentation, character-model, role-prototype, semantic space, political participation, skills, abilities.

© Баранова С. В., Васильченко О. М.

В. В. Мяленко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМОРОЗВИТКУ І ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ТА МІГРАНТІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ТЕРИТОРІЇ ІЗРАЇЛЮ

Статтю присвячено теоретичному аналізу феномена професійної самореалізації і результатам емпіричного дослідження психологічних особливостей професійного самоздійснення української молоді та мігрантів українського походження. Визначено, що молодий українець пов'язує власний розвиток передусім із самоактуалізацією та професійною самореалізацією, натомість мігранти українського походження структурують професійну самореалізацію відповідно до процесу адаптації.

Ключові слова: професійна самореалізація, саморозвиток, адаптація.

Проблема. Професійна самореалізація як теоретичний конструкт досі недостатньо чітко визначена в соціальній психології. Невиробленість однозначних трактувань пояснюється його складністю на феноменологічному рівні. Як правило, професійна самореалізація не має спонтанного характеру, а формується в рідчизні загальної життєвої перспективи, підкріплюється певною особистісною організацією і сприятливим впливом середовища. Виявлення соціально-психологічних чинників успішної професійної самореалізації дало б змогу забезпечити високу особистісну ефективність молодій людині, її конструктивну соціальну активність, стати стимулом до подолання економічної депривації тощо.

Мета статті: конкретизувати визначення професійної самореалізації як складного соціально-психологічного феномена; на основі результатів емпіричного дослідження порівняти психологічні особливості професійного самоздійснення української молоді та мігрантів українського походження.

Аналіз професійної самореалізації як етапу професійного розвитку представлено в працях Б. Г. Ананьєва, Б. Ф. Ломова, В. О. Бодрова та інших дослідників. Принцип суб'єкта діяльності і принцип активності вказують на рушійні сили професіоналізації особистості. Професійна самореалізація як мотив прямо або опосередковано згадується в найбільш відомих теоріях мотивації трудової діяльності (С. Л. Рубінштейн, Д. Макгрегор, Ф. Герцберг та ін.). Розуміння В. О. Бодровим, Є. О. Климовим, Є. Ф. Зеєром професійної самореалізації як критерію професіоналізму пояснює формування особливого типу особистості – професіонала. Як частина життєвого шляху, професійна самореалізація визначається системою життєвих сенсів, цілей, програм (А. В. Батаршев, М. С. Пряжников). Дослідження взаємозв'язку самореалізації та інтегральної індивідуальності (О. М. Городилова, М. Р. Щукін) показують, що суб'єкт має можливість реалізувати в професійній діяльності властивості індивідуальності всіх рівнів (у контексті теорії інтегральної індивідуальності В. С. Мерліна). Узагальнюючи підходи до розуміння смислового змісту поняття “професійна самореалізація”, зазначимо, що найчастіше її розуміють як процес виявлення в діяльності індивідуально-особистісних властивостей. Зробивши “зрізи” в ході цього процесу, можна отримати інформацію про рівень професійної самореалізації людини в певний період часу, на конкретному етапі її життєвого шляху.

Можливість одномірною опису феномена професійної самореалізації, зведення її до одного способу розуміння викликає утруднення, пов'язані з багатозначністю і суперечністю цього конструкта. Зроблене Д. О. Леонтьєвим і Л. О. Коростильовою узагальнення виділених смислових компонентів професійної самореалізації і дефініцій поняття “самореалізація” дає змогу сформулювати визначення поняття “професійна самореалізація”.

Професійна самореалізація – це інтегральна характеристика суб'єкта, яка відображає процес і результат здійснення ним у професійній діяльності своєї інтенції, трансляції своєї сутності через творчі процеси.

Конструкт “професійна самореалізація” перетинається з такими поняттями, як “професіоналізм” (Л. І. Анциферова, В. О. Бодров, Є. О. Климов), “професійне самовизначення” (М. С. Пряжников, О. Ю. Пряжникова), “індивідуальний стиль діяльності” (К. О. Абульханова-Славська, Є. О. Климов, В. С. Мерлін, Є. П. Ільїн), “кар'єра” (D. Super). Поняття “професійна самореалізація” має більший обсяг, ніж поняття психології праці, близькі до нього за змістом. Феномен професійної самореалізації особистості передбачає її високий професі-

оналізм, успішність професійного самовизначення, кар'єрне зростання. Найбільш близькі за смисловим змістом поняття професійної самореалізації і професійного самовизначення. Ми цілком згодні з А. Л. Журавльовим і А. Б. Купрейченко, які стверджують, що самовизначення можна розглядати як одну із сторін самореалізації [2]. С. І. Кудінов, описуючи полісистемну модель самореалізації особистості, виділив окремих вид самореалізації – діяльнісну самореалізацію, під якою він розумів самовираження не лише в професійній діяльності, а й у любительському спорті, художній творчості, навчанні тощо [4].

На думку Л. О. Коростильової, самореалізацію в професійній сфері, як і в будь-якій іншій, можна описати за допомогою двох критеріїв: задоволеності (як суб'єктивна умова) та корисності або продуктивності, успіху (як об'єктивна умова). Причому в проведеному нею емпіричному дослідженні самореалізація в професійній сфері ототожнюється з фактом наявності в суб'єкта роботи. Дослідниця не використовує поняття “професійна самореалізація”, а вживає замість нього термін “самореалізація в професійній сфері” [3].

Молодий російський психолог Є. О. Гаврилова під професійною самореалізацією розуміє процес і результат здійснення в діяльності сутнісних властивостей людини, а не її Я-концепції. Успішна професійна самореалізація, вважає дослідниця, є напрямком розвитку, що відповідає життєвим сенсам і збігається з тим або тим видом професійної діяльності [1, с. 113].

Досліджуючи проблематику професійної самореалізації, вітчизняні і зарубіжні вчені зосереджують увагу також на чинниках, які детермінують професійну самореалізацію (А. К. Маркова, Р. О. Зобов, В. М. Келасьєв, В. Д. Шадріков, Л. О. Коростильова, В. Мішел). Так, українські психологи С. Д. Максименко і В. І. Осьодло пропонують комплексно і системно досліджувати категорію самореалізації та використовувати для її аналізу як процесу і результату в професійній сфері такі критерії: організаційний, діяльнісно-творчий, суб'єктно-особистісний та результативно-професійний [5].

Наше *емпіричне дослідження* особливостей професійної самореалізації української та ізраїльської молоді проходило у два етапи. На першому етапі респондентами була українська молодь, на другому – мігранти українського походження, які проживають на території Ізраїлю (емігрували туди в дитинстві або підлітковому віці разом з батьками і перебувають у цій країні в середньому 7-8 років). Загалом вибірка охоплювала 206 випробуваних віком від 19 до 27 років (91 юнак і 115 дівчат), із них 104 респонденти – етнічні українці, 102 – мігранти. Це була в основному молодь, яка навчається або працює. Репрезентативність вибірки обґрунтована статистичною достовірністю результатів і

дотриманням кількісного співвідношення обстежуваних однорідних груп [6, с. 20–22].

Респонденти працювали за трьома методиками. Це модифікований опитувальник діагностики самоактуалізації особистості САМОАЛ А. В. Лазукіна (адаптований Н. Ф. Каліною) [8, с. 426–433]; диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. О. Климова [7, с. 569–573]; діагностика реалізації потреб у саморозвитку [8, с. 421]. Для виявлення професійної історії сім'ї ми запропонували власний опитувальник.

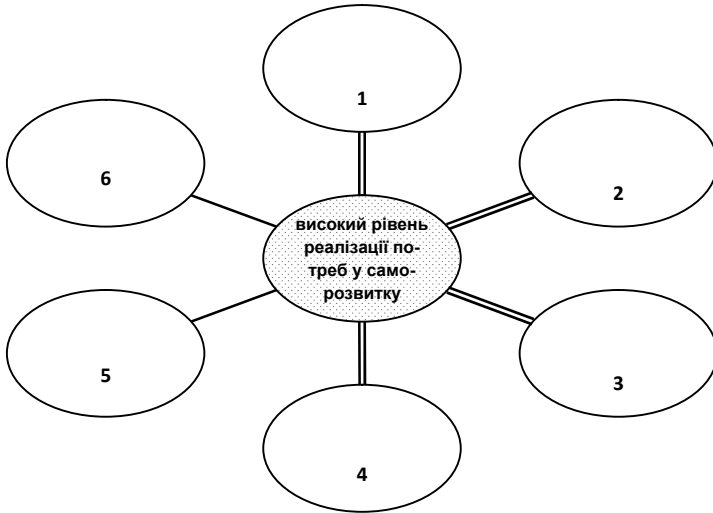
Аналіз факторних процедур, реалізованих за результатами дослідження українців та мігрантів українського походження, дав змогу визначити різні акценти самореалізації молоді. У свідомості української молоді професійна самореалізація тісно пов'язана із самоактуалізацією. Як провідну тенденцію можна виокремити орієнтацію на саморозвиток, самоздійснення. Українська молодь, обираючи професію, крім інших факторів, свідомо і/або несвідомо враховує фаховий вибір батьків. Як правило, моделі професійної самореалізації утримують сімейну сценарну детермінанту. Буває, що молоді люди обирають професію, яка суперечить їхнім потягам, проте узгоджується з фаховим вибором батьків, продовжує сімейну династію. Результати аналізу факторної структури дали можливість виявити сімейно-професійний конфлікт, у якому на одному боці бачимо батьків із чітко визначеними професійними орієнтаціями, настановленнями та завітами, а на другому – дорослу дитину, яка на угоду батькам обрала “правильну” професію, яка, проте, не узгоджується з її власними потягами.

Мігранти, порівняно зі своїми співвітчизниками, більше зорієнтовані на комунікативну сферу і самореалізацію в ній. Більшість респондентів визнають значущість спілкування та його компетенцій. Якщо комунікація у власній діаспорі дає відчуття розуміння, то спілкування в етнічному ізраїльському середовищі – відчуття прийнятності, ідентичності. Такий інтенсивний комунікативний акцент може бути свідченням також активного моніторингу соціально-культурного середовища, спрямованого на розуміння оточення, пошук власного місця в ньому та, відповідно, адаптацію. Активне спілкування, надзвичайний інтерес до життєвого середовища можуть також відображати, крім вікових особливостей, прагнення до розширення соціальних зв'язків як стратегії досягання та самореалізації.

Професійні вибори мігрантів порівняно з виборами української молоді більше узгоджуються з процесами адаптації, ніж із власними потягами або впливом сім'ї. Щоб виявити найбільш тісно пов'язані між собою індикатори та означити поле психологічної напруженості, характерної для різних груп молоді, ми використали метод кореляцій-

них плеяд; для встановлення факту статистичної достовірності кореляційних зв'язків було застосовано критерій Пірсона.

Кореляційна плеяда наочно демонструє комплекс умов, які супроводжують потребу і власне самореалізацію української молоді, та окреслює кореляційні зв'язки на одинвідсотковому рівні значущості семи компонентів (рис. 1). Виняток становить лише кореляційний зв'язок з ознаками “контактність” і “креативність” ($p \leq 0,05$).

Одинарною і подвійною лініями позначено позитивний кореляційний зв'язок: ===== $\alpha < 0,01$; _____ $\alpha < 0,05$

1 – орієнтація у часі; 2 – цінності; 3 – потреба в пізнанні; 4 – аутосимпатія; 5 – креативність; 6 – контактність

Рис. 1. Кореляційна плеяда умов реалізації потреб у саморозвитку української молоді

Високий рівень реалізації потреб саморозвитку тісно пов'язаний у молодого українця з його аутосимпатією ($p \leq 0,01$). Особа, яка переймається ідеєю власного зростання, емоційно позитивно ставиться до себе, має досить високу самооцінку і добре усвідомлену Я-концепцію як основу стійкої адекватної самооцінки. Позитивна кореляція на одинвідсотковому рівні значущості між індикаторами “високий рівень реалізації потреб у саморозвитку” і “цінності” засвідчує вибір особистістю цінностей самоактуалізованого суб'єкта, таких як істина,

добро, краса, цілісність, життєвість, унікальність, досконалість, досягнення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусилля, гра, самодостатність. Перевага цих цінностей висвітлює прагнення до гармонійного буття і здорових стосунків з людьми, а зовсім не бажання маніпулювати ними у своїх інтересах. Така молодь виявляє креативність як творче ставлення до життя, її властиві спонтанність і почуття гумору. Вона краще проживає стан невизначеності, здатна відстоювати власну думку, упевнена в собі і довіряє світові ($p \leq 0,05$). Крім того, юнаки і дівчата вміють жити сьогоднішнім, не відкладають своє життя “на потім”, не намагаються заховатися за минуле; добре розуміють екзистенційну цінність життя “тут і тепер”; здатні насолоджуватися актуальним моментом, не порівнюючи його з минулими радощами і не применшуючи його значення передчуттям прийдешніх успіхів ($p \leq 0,01$).

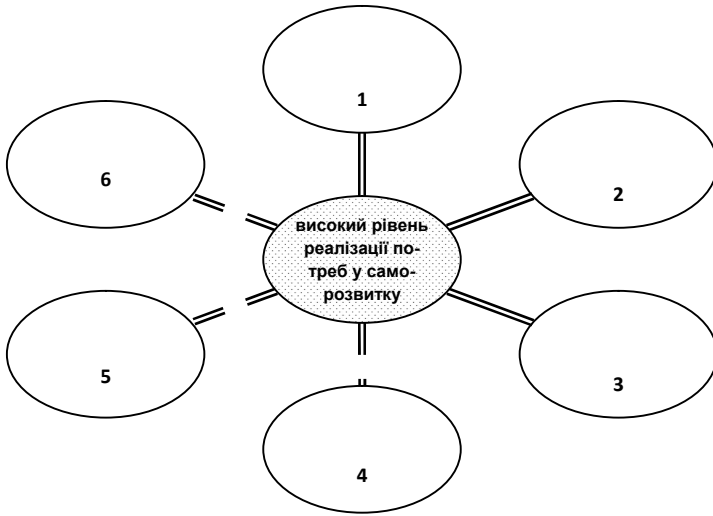
Готовність до реалізації, відкритість до нових вражень знайшли відображення в позитивній кореляції на одновідсотковому рівні значущості між індикаторами “високий рівень реалізації потреб у самореалізації” та “потреба в пізнанні”. Представники цієї групи мають здатність до буттєвого пізнання – безкорисливу жагу до нового, інтерес до об’єктів, не пов’язаний безпосередньо із задоволенням якихось потреб. Таке пізнання, на думку А. Маслоу, найбільш точне і ефективне, оскільки його процес не спотворюється бажаннями і потягами; людина при цьому не схильна судити, оцінювати або порівнювати. Вона просто сприймає, бачить і цінує те, що є.

Індикатори “високий рівень реалізації потреб у саморозвитку” і “контактність” мають позитивний кореляційний зв’язок на 5-відсотковому рівні значущості. Високий рівень контактності, здатність до налагодження міцних і доброзичливих стосунків з оточенням, загальна схильність до взаємно корисних і приємних контактів відображають процеси самодійснення молодого людини та її синергетичні настановлення.

Отже, молодий українець, який відчуває потребу в самореалізації і власне самореалізується, сповідує цінності самоактуалізації, прагне до гармонійного буття та пізнання, спроможний насолоджуватися актуальними моментами, жити “тут і тепер”. Така людина має адекватний Я-образ та відзначається високим рівнем самоприйняття, аутосимпатії. До її особистісних характеристик слід віднести контактність і креативність.

Мігранти українського походження, які проживають на території Ізраїлю, тісно пов’язують власні потреби в саморозвитку з професійною діяльністю (рис. 2). Так, індикатори “високий рівень реалізації потреб у саморозвитку” і “я планую працювати за фахом” мають позитивний кореляційний зв’язок на рівні 1%. Прагматизація та раціоналізація фахового вибору узгоджуються з хобі ($p \leq 0,01$). Цей комплекс

важливих умов саморозвитку доповнює актуалізація гнучкості у спілкуванні ($p \leq 0,01$). Комунікативний потенціал аналізується як надзвичайно важливий компонент саморозвитку.

Подвійною лінією позначено позитивний кореляційний зв'язок, подвійною пунктирною – негативний зв'язок: ===== $\alpha < 0,01$; ===== $\alpha < 0,01$

1 – я планую працювати за фахом; 2 – моє хобі; 3 – гнучкість у спілкуванні; 4 – орієнтація в часі; 5 – спонтанність; 6 – саморозуміння

Рис. 2. Кореляційна плеяда умов реалізації потреб у саморозвитку мігрантів українського походження

Саморозвиток і його самооцінка звужуються мігрантами до можливості працювати за фахом, мати хобі, яке узгоджувалося б із власними потягами, та можливості розвивати комунікативний потенціал як умову самореалізації. Відчуття несвободи, суворі вимоги іншого соціокультурного середовища, можливо, переживання неідентичності, ускладненість життєвих задач, які вирішують мігранти, звужують, обмежують та утруднюють процеси самоздійснення.

Індикатори "високий рівень реалізації потреб у саморозвитку" та "орієнтація в часі" мають від'ємний кореляційний зв'язок на одновідсотковому рівні значущості. На протигагу українським одноліткам мігранти по-іншому відчують і структурують власний досвід з огляду на його часові параметри. Топологічний вимір ієрархізації досвіду та актуальних завдань особистості знижує значущість проживання

“тут і тепер”. На нашу думку, це є ознакою травматизації і – в результаті – витіснення.

Від’ємна кореляція на одновідсотковому рівні значущості між індикаторами “високий рівень реалізації потреб у саморозвитку” і “спонтанність” відображає процес постійного самоконтролю. Насправді мігрант не впевнений у собі і не довіряє оточенню. Професійна самореалізація, як складне завдання, постійно аналізується, рефлексується, і в цьому процесі немає місця для природності, свободи, легкості без зусиль, спонтанності.

Внутрішнє бажання саморозвитку, “зовнішня” активність мігранта в професійній самореалізації відхиляють потребу в саморозумінні ($p \leq 0,01$). На тернистому шляху до самоздійснення мігрант навчається відкидати чутливість, сензитивність щодо власної персони, бажань і потреб. Умовою виживання, конгруентності із соціокультурним полем соціуму стає узгодженість з вимогами нового суспільства, а не власної сутності. Мігрант ніби застряг “на містку” між світом, який він покинув, і світом, який його не прийняв. Трагедією людини, яка застрягла “на містку”, є накладання прагнення щодо професійної самореалізації на проблему дезадаптації, неприйнятості, неідентичності, які уповільнюють або й узагалі унеможливають самоздійснення особи. Підміна однієї проблеми іншою, витіснення, ігнорування власної автентичності виснажують ресурси людини і демотивують, дискредитують не лише саморозвиток, а й сам процес функціонування. Деструктивний потенціал цієї ситуації підсилюється загостренням проблеми неідентичності, докладно описаної О. А. Донченко як характерної для українців.

Отже, потреба в саморозвитку і власне саморозвиток мігранта звужені і спрямовані на професійну самореалізацію суб’єкта. Вимоги іншого соціокультурного середовища, відчуття неінтегрованості, імпліцитне переживання неідентичності утруднюють процеси самоздійснення. Порівняно з українськими однолітками мігранти по-іншому ієрархізують та структурують власний досвід. Здатність психологічно здорової особистості жити “тут і тепер” витісняється в них як травматичний досвід. Напевно, звуження саморозвитку до успішної професійної самореалізації відображає компенсаторну активність суб’єкта. Раціональний, стратегічний вибір, а подекуди інтуїтивне передчуття інтенсифікують успішну “зовнішню” діяльність і пошук зовнішнього схвалення соціуму як стратегії досягання та виживання. Проте якщо за пошуком “кращого життя” криється проблема неідентичності, невміння і небажання адаптуватися, реалізовуватися у власному суспільстві, така активність, найімовірніше, призведе до виснаження особистісних ресурсів людини, її розчарування та поглиблення існуючих проблем.

Висновки. Професійна самореалізація як теоретичний конструкт досі недостатньо чітко визначена в соціальній психології, що зумов-

лює наразі значний теоретичний і практичний інтерес до цього питання. Ми розуміємо професійну самореалізацію як інтегральну характеристику суб'єкта, яка відображає процес і результат здійснення ним у професійній діяльності своєї інтенції, трансляції своєї сутності через творчі процеси.

За результатами дослідження української молоді та мігрантів українського походження, які проживають на території Ізраїлю, проаналізовано умови та провідні тенденції реалізації потреб особистості в саморозвитку. У свідомості української молоді саморозвиток, самоактуалізація пов'язані передусім з професійною самореалізацією. Проте, характеризуючи українця, зорієнтованого на саморозвиток, слід відзначити його прагнення до гармонійного буття; він насолоджується актуальними моментами життя, має адекватний образ Я і вирізняється високим рівнем аутосимпатії та контактності. Відкрита позиція, довіра до світу поєднуються в ньому з креативним самопред'явленням.

Мігранти українського походження, які проживають на території Ізраїлю, звужують здебільшого власні потреби в саморозвитку до професійної діяльності. Відчуття несвободи, суворі вимоги іншого соціокультурного середовища, переживання неїдентичності, складність життєвих завдань, які доводиться вирішувати мігрантам, значною мірою утруднюють процеси їхнього самоздійснення. Топологічні особливості структурування досвіду мігрантів є свого роду відображенням певної травматизації та процесів витіснення.

Література

1. *Гаврилова Е. А.* Профессиональная самореализация как комплексное психологическое явление / Е. А. Гаврилова // Акмеологические проблемы субъектности: интерпретация и диагностика : материалы науч. практ. конф. – СПб. : Санкт-Петербург. ин-т психологии и акмеологии, 2009. – С. 112–115.
2. *Журавлев А. Л.* Экономическое самоопределение : Теория и эмпирические исследования / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Ин-т психологии РАН, 2007. – 480 с.
3. *Коростылева Л. А.* Психология самореализации личности: затруднения в профессиональной сфере / Л. А. Коростылева. – СПб. : Речь, 2005. – 222 с.
4. *Кудинов С. И.* Самореализация как системное психологическое образование [Електронний ресурс] / С. И. Кудинов // Ростовская электронная газета. – 2007. – № 16. – Режим доступу : <http://www.sbiblio.com/forum/>
5. *Максименко С. Д.* Субъектный подход в изучении профессиональной самореализации [Електронний ресурс] / С. Д. Максименко, В. И. Оседло // Психология и право. – 2011. – № 1. – Режим доступу : <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2011/n1/39330.shtml>
6. *Наследов А. Д.* Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.

7. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ-М, 2002. – 675 с.
8. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2005. – 490 с.

Мяленко В. В. Взаимосвязь саморазвития и профессиональной самореализации украинской молодежи и мигрантов украинского происхождения, проживающих на территории Израиля

Статья посвящена теоретическому анализу феномена профессиональной самореализации и результатам эмпирического исследования психологических особенностей самореализации украинской молодежи и эмигрантов украинского происхождения. Определено, что молодой украинец связывает собственное развитие прежде всего с самоактуализацией и профессиональной самореализацией, в то время как эмигранты украинского происхождения структурируют профессиональную самореализацию в соответствии с процессом адаптации.

Ключевые слова: профессиональная самореализация, саморазвитие, адаптация.

Myalenko V. V. The relationship of self-realization and professional self-realization of Ukrainian youth and migrants of Ukrainian origin, who live in Israel

The article is devoted to the theoretical analysis of the phenomenon of professional self-realization. It deals with the results of empirical research of psychological features of Ukrainian youth' and emigrants of Ukrainian origin self-realization. Ukrainian youth connects its self-development with self-actualization with professional self-realization. Emigrants of Ukrainian origin structure their professional self-realization according to the adjustment process.

Key words: professional self-realization, self-development, adjustment.

© **Мяленко В. В.**

М. Ю. Сидоркіна

**МОТИВАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ:
СПРОБА ТИПОЛОГІЗАЦІЇ**

Розглянуто класифікації мотивів політичної поведінки та політичної участі, запропоновані вітчизняними і зарубіжними дослідниками. Проаналізовано підходи зарубіжних дослідників до класифікації мотивів політичної взаємодії. Виокремлено основні види мотивів політичної взаємодії (селективні, соціальні, цільові, орієнтаційні, мотиви влади, мотиви досягнення, квазімотиви). Запропоновано їх авторську типологію, що будується на характері потреб суб'єкта.

Ключові слова: мотиви, політична взаємодія, стимули, потреби.